

Το Σόλο ενός Πτώματος ή Φανταστικές Λογοτεχνικές Συνέπειες

Διαβάζοντας την εξαιρετική συλλογή διηγημάτων *Αυτοβιογραφία ενός πτώματος* (Αντίποδες, 2025, σε μετάφραση από τα ρωσικά της Ελένης Μπακοπούλου), μου γεννήθηκε η αίσθηση ότι ο συγγραφέας, Σιγκίσμουντ Κρζιζανόφσκι (1887-1950), έμοιαζε πάρα πολύ με τον αγαπημένο συγγραφέα Γιάννη Σκαρίμπα (1893-1984). Κάπως διαισθητικά είναι η αλήθεια, εντόπιζα ομοιότητες σε επίπεδο φόρμας, τεχνικών αφήγησης αλλά και στην επιλογή του περιεχομένου, δηλαδή των θεμάτων, των χαρακτήρων, των τοπίων και των αντικειμένων. Χρονολογικά, μου φάνηκε ότι είναι πολύ κοντά. Ο Κρζιζανόφσκι προηγείται μόνο μισή δεκαετία του Σκαρίμπα στο γράψιμο.

Κατέφυγα λοιπόν στις ειδικούς για reality check. Διάβασα το επίμετρο του βιβλίου, της Νιόβης Ζαμπούκα και ξαναδιάβασα τα *Σημειώματα της Επιμελήτριας*, Κατερίνας Κωστής, στα βιβλία του Γιάννη Σκαρίμπα, ειδικά το σημείωμα στο *Σόλο του Φίγκαρω* (εκδ. Νεφέλη). Περιπλανήθηκα και κάποιες ώρες στο δίκτυο ψάχνοντας περισσότερες πληροφορίες για τον Κρζιζανόφσκι, το έργο και τη ζωή του.

Η αίσθηση μου μετατράπηκε σε βεβαιότητα: Ο πολωνικής καταγωγής, πρωτοποριακός σοβιετικός διανοούμενος και συγγραφέας Σιγκίσμουντ Κρζιζανόφσκι, έχει κάποια βαθιά λογοτεχνική συγγένεια με το γεννημένο στην Αγία Ευθυμία Παρνασίδος, εκτελωνιστή στην Χαλκίδα και επίσης πρωτοποριακό δημιουργό, Γιάννη Σκαρίμπα. Τον πρώτο δεν τον αντάμειψε η ζωή, η εποχή, η κοινωνία μέσα στην οποία έζησε. Πέθανε στα εξήντα τρία, μέσα στην αφάνεια και την πικρία. Ο δεύτερος εκτιμήθηκε ως συγγραφέας εν ζωή, αν και όχι με ομαλό τρόπο, και έλαβε γενική αναγνώριση λίγο πριν πεθάνει. Έζησε μέχρι τα βαθιά του γεράματα στην Χαλκίδα, ταξίδεψε ελάχιστα και υπήρξε ευχαριστημένος από τη ζωή και το έργο του.

Η ελληνική έκδοση της συλλογής του Σιγκίσμουντ Κρζιζανόφσκι -όνομα που είναι πιο εύκολο να το διαβάζεις παρά το να το λες- περιλαμβάνει πέντε απολαυστικές ιστορίες γραμμένες μεταξύ 1925 και 1930. Ένα μαεστρικά δουλεμένο μείγμα φαντασμαγορίας και παραλόγου, κωμωδίας, σουρεαλισμού, αλληγορίας, θεατρικών διαλόγων και μονολόγων, κοινωνικής σάτιρας, προσωπικών συναισθηματικών λαβυρίνθων και εύστοχων σχολίων κοινωνικής παρατήρησης της καθημερινότητας. Αφηγήσεις πολυφωνικές, ταυτότητες που συνεχώς αλλάζουν, αστεία ονόματα (*Σουτούλιν* λέγεται ο αντιήρωας στο διήγημα *Κβαντρατουρίν*, και *Σουρούπης* στο *Σόλο του Φίγκαρω*), σχηματικοί χαρακτήρες, αλλόκοτοι και ταυτόχρονα τετριμμένοι. Καθημερινοί χώροι και συνηθισμένα αντικείμενα που

μετατρέπονται σε απόκοσμα τοπία και έμψυχα πράγματα. Πλοκή υποτυπώδης ή ανύπαρκτη, υποκαταστημένη από μια διαρκή αλλαγή οπτικής γωνίας, περιστατικών, προσώπων και αναφορών.

Διάχυτη στις ιστορίες του Κρζιζανόφσκι, είναι η οξυδερκής κριτική έως και το ανοιχτό κράξιμο των λογοτεχνικών κύκλων και της διαφαινόμενης καλλιτεχνικής ομογενοποίησης που διαμόρφωνε η επικράτηση του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, ως κρατικό καλλιτεχνικό δόγμα την σοβιετικής πολιτιστικής παραγωγής. Πράγμα που μοιάζει με την περίπτωση του Σκαρίμπα και των debate του με κριτικούς της εποχής του ή με τη σάτιρα της ελληνικής λογοτεχνικής ζωής και του λογοτεχνικού κατεστημένου (Κωστίου). Μάλιστα, και οι δύο δημιουργοί δέχτηκαν τα πυρά μεγάλων μορφών του λογοτεχνικού χώρου της εποχής τους. Ο Μάξιμ Γκόργκι επικρίνει γραπτά του ενός, ως *επιτήδεια κενολογία* και ο Αιμίλιος Χουρμουζιάδης εξοργισμένος, χαρακτηρίζει το *Σόλο του Φίγκαρω*, ένα *κουραστικό παραλλήλημα που δεν έχει καν τη γοητεία των ωραίων μωριών*.

Βέβαια, ο Κρζιζανόφσκι, αυτή τη διαμάχη μάλλον την πλήρωσε ακριβότερα. Όπως έλεγε και ο ίδιος, “είμαι διάσημος για το ότι είμαι άσημος”. Δημοσίευσε ελάχιστα όσο ζούσε, το έργο του λογοκρίθηκε και δεν εμφανίστηκε το όνομα του στα credits δύο ταινιών για τις οποίες έγραψε το σενάριο (wikipedia). Όπως διαβάζουμε στο επίμετρο της έκδοσης, ο Κρζιζανόφσκι αγκαλιάζεται από την απογοήτευση, αποσύρεται από τις συναναστροφές, βυθίζεται στο ποτό, παθαίνει εγκεφαλικό που του προκαλεί “αλεξία” -δεν μπορεί να αναγνωρίσει τις λέξεις- και λίγους μήνες μετά πεθαίνει. Άγρια παιχνίδια που παίζει η ζωή.

Περισσότερο από είκοσι χρόνια μετά το θάνατό του, και χάρη στην σύντροφό του Άννα Μπόβσεκ, η οποία διαφύλαξε και επιμελήθηκε το αρχείο του, έρχεται η ευρεία αναγνώριση της σημασίας του έργου του Κρζιζανόφσκι, η δημοσίευση, η μελέτη και η μετάφραση του σε πολλές γλώσσες.

Η πλειοψηφία των στοιχείων που συναντώνται στον Κρζιζανόφσκι, εντοπίζονται και στον Σκαρίμπα. Ειδικά τα πρωτοποριακά για την εποχή στοιχεία, της καταργημένης πλοκής και της σύνθεσης μιας ασυνήθιστης αφηγηματικής τεχνικής με αφήγηση μέσα στην αφήγηση, της σάτιρας και της παρωδίας της κανονικότητας, του παιχνιδιού, της διαδοχής περιστατικών, του διαζυγίου με το αναμενόμενο, της ασάφειας και πολυσημίας του χώρου και του χρόνου αλλά και οι πολλαπλές ταυτότητες των προσώπων. Διάχυτη στη γραφή τόσο του Σκαρίμπα όσο και του Κρζιζανόφσκι είναι η θεατρικότητα και οι παρανοήσεις στους διάλογους, το ξεχαρβάλωμα της επικοινωνίας μεταξύ των χαρακτήρων που έρχονται σε λεκτική επαφή. Ακόμα, μοιράζονται θέματα όπως η ενσωμάτωση της συζήτησης για την συγγραφή ως οργανικό μέρος της αφήγησης, οι ενδοσκοπήσεις αλλά και ο διάλογος με τον/ην αναγνώστη/τρια. Όλα αυτά, συνιστούν μια ρήξη των δύο συγγραφέων με τον ρεαλισμό, την ηθογραφία, την διδακτική μυθοπλασία ή την λογοτεχνία στην υπηρεσία της κρατικής προπαγάνδας. Μια ρήξη με τις κυρίαρχες λογοτεχνικές τάσεις της εποχής τους.

Ένα ιδιαιτέρως σημαντικό στοιχείο, που κάνει ακόμα πιο έντονη της αίσθηση του κοινού τόπου μεταξύ των δύο συγγραφέων, είναι η γλώσσα, παρότι ο ένας γράφει ρωσικά και άλλος ελληνικά. Είναι η *καταλυτική γλωσσική αίσθηση και δημιουργικότητα*, μια γλώσσα κατακερματισμένη και

μεταλλασσόμενη, νευρώδης και αιχμηρή, αποκαλύπτει και αυτή τη διαδικασία σύλληψης του υπαρκτού, όπως γράφει η Κωστίου για τον Σκαρίμπα. Ή αντίστοιχα, η γλωσσοπλασία ως εργαλείο συστηματικής διερεύνησης του λόγου - απόπειρα εξέτασης του λεξιλογίου “μέχρι τα όρια της συνείδησης”, όπως σημειώνει η Ζαμπούκα για τον Κρζιζανόφσκι.

Ο Σκαρίμπας αναμειγνύει το λαϊκό και το λόγιο στοιχείο της γλώσσας επινοεί λέξεις, παίζει με την προφορικότητα, κινείται με άνεση ανάμεσα στη δημοτική, την καθαρεύουσα και το τοπικό ιδιόλεκτο της Χακίδας, την αργκό Παίζει με την μεταφορά και την κυριολεξία, ερευνά την αμφισημία των λέξεων, αναγραμματισμοί, υπαινιγμοί, στριφνή σύνταξη του κειμένου (Κωστίου).

Διάολε, λέω, με τα κέρατα σου τα τραγιά. Τι διαβήτη ζαβός σε χαράκωσε σ' αυτό το σχέδιο της λόξας; Ποιο καράβι σε ξεμπάρκαρ' εδώ; Και χάθηκα μες στο σκοτάδι σαν ίσκιος. Έσγουσα πίσωθέ τους και κάθισα σταυροπόδι στο δρόμο... Μονολογεί ο Αντώνης Σουρούπης καθώς συναντά δύο από τους άλλους χαρακτήρες του μυθιστορήματος.

Αντίστοιχα, ο Κρζιζανόφσκι, επιδιώκει την κατάλυση της συμβατικής σημασίας και αυτοματοποιημένης πρόσληψης της λέξης μέσω του πειραματισμού του με την εικονιστική και συνυποδηλωτική της φύση (Ζαμπούκα). Χρησιμοποιεί αναγραμματισμούς και επαναλήψεις λέξεων που μεταβάλλουν το νόημα, διάλογους με λογοπαίγνια, παρονομασίες και νεολογισμούς. Ο ίδιος μάλιστα σε μεθοδολογικές σημειώσεις του μιλάει για πειραματικό ρεαλισμό, όπου οι έννοιες αντιμετωπίζονται και συσχετίζονται σαν να είναι εικόνες.

Σας προειδοποιώ: έχει αποδειχθεί επιστημονικά ότι οι απόπειρες να ξεμπλέξει κανείς τα συνειρμικά νήματα και να αποσπάσει την ξένη εικόνα που έχει εμπλακεί σ' αυτά, απλώς τη σταθεροποιούν καλύτερα στη συνείδηση. Ω, από καιρό ονειρευόμουν μετά τα αποτυχημένα πειράματα με το “εγώ” μου, να δοκιμάσω να εγκατοικήσω έστω σε έναν ξένο. Αν είστε κάπως ζωντανός, τα έχω ήδη καταφέρει. Εις το επανιδείν.

Διαβάζει ο δημοσιογράφος Σταμ, στο χειρόγραφο που βρίσκει σε ένα ενοικιαζόμενο δωμάτιο, στο ομώνυμο διήγημα της συλλογής.

Τον φανταστικό λογοτεχνικό δεσμό των δύο συγγραφέων ενισχύει η ποικιλομορφία και η πλούσια παραγωγή συγγραφικού έργου. Διήγημα, μυθιστόρημα, θέατρο, ποίηση, ιστοριογραφία, ο Σκαρίμπας, μυθιστόρημα, διηγήματα, θέατρο, κριτική λογοτεχνίας, μελέτες, μεταφράσεις, ο Κρζιζανόφσκι.

Μια ακόμη υπόθεση περί αυτής της φανταστικής συγγένειας είναι και η σχέση με την λογοκρισία. Και οι δύο έπεσαν στον τοίχο των καθεστωτικών λογοκριτών. Το 1937 η διδακτορία του Μεταξά κλείνει το περιοδικό “Νεοελληνικά Σημειώματα” που εξέδιδε ο Σκαρίμπας, ενώ από το 1925 και έπειτα το μετεπαναστατικό, σταλινικό καθεστώς, κόβει βιβλία μυθοπλασίας, τα οποία ο Κρζιζανόφσκι καταθέτει προς δημοσίευση. Ενδεχομένως αυτή η επιλογή ή καταφυγή σε πειραματικά λογοτεχνικά μοτίβα, μη αποδεκτά για την εποχή, να ήταν και μια πολιτική χειρονομία, μια άρνηση. Για τον Σκαρίμπα γνωρίζουμε ότι παρακολουθούσε τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις, έπαιρνε ανοιχτά θέση, ειδικά ενάντια στον πόλεμο. Το Σόλο του Φίγκαρω, δημοσιευμένο το 1938, εκτιμώ ότι περιέχει

ένα σύνολο στοιχείων (τα ρομπότ, η Λέσχη των τριών Χι

- ενδεχομένως αντεστραμμένη αναφορά στην αντισημιτική/αντικομμουνιστική οργάνωση του μεσοπολέμου τρία Ε (;), η ανθρωποφαγία, το παράλογο ως σύνηθες, και το ταραγμένο λογικό του κεντρικού χαρακτήρα) που αντηχούν την απόπειρα εκφασισμού και στρατιωτικοποίησης της ελληνικής κοινωνίας, του αντικομμουνισμού ως οργανικό χαρακτηριστικό της κρατική πολιτικής. Κάτι που από μια άλλη οπτική ήταν και ο σταλινισμός, μια αντικομμουνιστική στην πράξη κρατική πολιτική -εφόσον διαρκώς απέσπαγε τα μέσα και τον έλεγχο της παραγωγής από την εργατική τάξη και διαρκώς κατέστειλε τις πολιτικές, πολιτισμικές και κοινωνικές αποκλίσεις από το κυρίαρχο δόγμα- που αυτοπαρουσιαζόταν ως ο θεματοφύλακας του κομμουνισμού. Άλλωστε και ο σοβιετικός ήταν εξίσου κριτικός απέναντι στη νόρμα της εποχής.

Τέλος, η οικειοποίηση στοιχείων της επιστημονικής φαντασίας και της ψυχανάλυσης στις αφηγήσεις, που είναι κοινό στοιχείο τους, δείχνει επίσης την πρόσβαση τους στις εξελίξεις της χρονικής συγκυρίας. Επομένως, νομίζω πως αυτή η ομοιότητα των δύο δημιουργών, εδράζεται στην εποχή και την σε πολλαπλά σημεία, κοινή στάση, πρόσληψη και μετουσίωση των δεδομένων της.

Πολύ θα ήθελα να παραβρίσκομαι σε ένα τραπέζι ταβέρνας, στην Χαλκίδα ή στη Μόσχα, με δύο φαντάσματα, εμένα και απαραιτήτως την εξαιρετική μεταφράστρια του βιβλίου Ελένη Μπακοπούλου, όπου ο Κρζιζανόφσκι και ο Σκαρίμπας θα συζητούσαν για τη λογοτεχνία, τη ζωή και το σύμπαν (τους).

Υγ. Στο επίμετρο της έκδοσης παρατίθεται το εξής: ο Κρζιζανόφσκι, “θυμίζει πάρα πολλούς, αλλά δεν μοιάζει με κανέναν”. Κι όμως, μοιάζει με τον Σκαρίμπα!.

Όλα τα στοιχεία με πλάγια γραφή προέρχονται από τα δύο βιβλία που αναφέρονται στο κείμενο.

*Ο [Τάκης Σιδερίδης](#) είναι συγγραφέας και σκιτσογράφος. Το τελευταίο του βιβλίο *Σκόρδο* κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Νεφέλη.